

KEY MOMENTS IN THE HISTORY OF SOCIAL WORK

Abstract: Traces of charity and charity are found in ancient societies. At each subsequent stage in the development of social work, the idea of supporting and assisting those who are unable to get out of their own difficulties is still leading.

Author information:

Gyulnihar Nedzhib
PhD and Lecturer
Department of Social Work
at Konstantin Preslavsky – University of Shumen
✉ g_nedjib@abv.bg
🌐 Bulgaria

Keywords:

historical development, social work, poor, state,
church, laws, changes

Генезисът на социалната работа често се свързва с благотворителността, филантропията и доброволността. Погледнато в исторически и социо-културен аспект промяната в същността на социалната работа е по посока на нейното обогатяване и усъвършенстване. Докато материалното подпомагане преди векове е милостиня, то днес представлява едно от основните направления на социалната работа и се изразява в оказване на цялостна психо-социална помощ чрез гарантиране на социокултурния (конвенционален) екзитенц-минимум на лицата, които срещат затруднения при адаптацията си към средата.

Прояви на милосърдие и подкрепа се срещат още в древността. Трудните условия на живот (студ, глад, опасности) изискват от древните хора да си помагат взаимно, за да оцелеят и неслучайно *първият етап от развитието на социалната работа се нарича „филос” етап – етап на филантропия и дружественост*. Характерна е взаимопомощта в семейството и рода, а ценностите, които се налагат са дълг, чест, състрадание, дружба.

От около 500 г. пр. н. е. се споменават най-ранните доброволни инициативи в името на бедните в *Китай*. Не само робите, но и китайските селяни са обект на преследване от тежките и строги закони. Полученото от работа не стига за данъци и съдбата на бедния китайски народ по това време може да се изрази с две думи – война и недояждане [2]. Тежкия живот споява бедстващото население на Китай и взаимопомощта и подкрепата се превръщат в негови базисни житейски правила.

Благотворителността е характерна и за *древна Индия*, в която през първото хилядолетие пр. н. е. обществото е с ярко изразена социална поляризация – формират се крайно противоположни групи, с антагонистични интереси, наречени *касти* (от латинското *castus* – чист). Броят на кастите е тридесет и три, но робите не принадлежат към нито една от тях (подобно на днешните далити, които също са изхвърлени от кастовата система). Те считат, че имат чист произход и чиста религия, поради което всеки човек трябва да заеме онова място в обществото, което му е отредено по рождение. Не е възможно преминаването от една каста в друга, за да може да се опазват нравствеността и ценностите на висшите касти.

Днес все още не е напълно премахната кастовата система в Индия. Много представители на най-нисшите касти продължават да се борят с неграмотността, убийствата, дискриминацията, експлоатацията, изнасилванията и т.н.

Информация за проява на милосърдие се среща и в **древноегипетските надписи**.

Египетската държава възниква през IV хилядолетие пр. н. е. Отначало пленниците от войните биват убивани, но впоследствие започват да ги заробват, за да се възползват от тях като безплатна работна ръка.

В роби се превръщат и бедните селяни, които не могат да върнат дълга си на богатите земевладелци. Създават се свитъци, в които се записват имената на всички селяни и занаятчии, както и техните ниви, градини, работилнички и т.н. и производството в тях, по които бирниците събират данъците в плодове, зърно и занаятчийски произведения, а когато продукцията е малка, цялата отива в складовете на фараона и приближените му.

Египетският народ работи от тъмно до тъмно, издига невиджани храмове, сътворява безсмъртни творения, като пирамидите например, а в замяна получава само суха ечемичена питка и бой с камшик [2].

Най-съществените първи опити за „социални“ инициативи са свързани с развитието на древногръцкото и древноримското общество.

В началото на VI век пр. н.е. **Атинското общество** изпада в тежка социално-икономическа и политическа криза. Изострят се видимо борбите между богатите земевладелци и многобройното заробено селячество.

С идването си на власт великият древногръцки владетел *Солон* предприема мерки за подобряване на тежкото положение на голяма част от своите граждани като:

- освобождава дребните атически селяни от дълговото бреме;
- ограничава политическите привилегии на родовата аристокрация.

Социалната работа в Древна Гърция възниква още, когато държавността не е ясно дефинирано и добре осмислено понятие.

„Уравниловката по доходи“ между малоимотни семейства и техните съседи чрез отпускане на помощи на по-бедните е един от първите сериозни опити да се осигури възможно най-голямата степен на равенство в древногръцкото общество.

След Персийските войни (500–449 пр.н.е.) броят на робите и безработните е неимоверно голям на фона на създалия се малък кръг от богати граждани, включващ предимно гръцките търговци.

Заслуга за намаляване на безработицата има един от най-великите политици, военачалници и оратори на древността – *Перикъл* (450–429 пр.н.е.), при управлението на който Атина се превръща в икономически, политически и културен център на древногръцкия свят. Той инициира *създаването на множество обществени строежи*, в които се наемат на работа най-нуждаещите се лица и *формирането на занаятчийството* (дърводелство, ковачество, каменоделство, скулптура и др.) като атинските занаятчийски изделия, украсявани с художествени сюжети, се превръщат в критерий за качество за времето си. Перикъл отпуска пари за младите по време на война и осигурява военноинвалидите и техните близки, както и подпомага безработните и малоимотните при болест.

Освен държавата, заможните прослойки от древногръцкото общество (съюзи и гилдии на занаятчии, погребални бюра, общества за здравна помощ) също развиват социална дейност. Те действат на принципа на взаимопомощта като средствата се набавят от собствен членски внос и от суми, давани от имащите.

Значителни реформи в **Древен Рим** се осъществяват при управлението на *братята Гракхи* – Тиберий Гракх и Гай Гракх, които управляват в периода 133–122 г. пр. н. е. Знатният им произход по бащина линия не се оказва пречка пред стремежа им да постигнат подобряване състоянието на онеправданите древноримски селяни.

След избирането си за народен трибун през 134 г. пр. н. е., Тиберий Гракх изработва и внася законопроект за *аграрна реформа*. Макар бавно и мъчително, реформата довежда до чувствително увеличаване броя на земеделците. Това действие среща противодействието на римските богаташи, които очаквано се изправят срещу Тиберий и накрая се стига до жестокото му убийство от страна на озверените сенатори.

Десет години след смъртта на Тиберий за народен трибун е избран другият брат – Гай Грах, чиято основна цел е да продължи делото на брат си. Той извършва редица реформи и приема закони за пътищата, както и въвежда значими съдебни и военни закони. Съгласно популярните *житни закони* хората могат да закупуват зърно от държавните складове на ниски цени. От страна на държавата се поемат и определени плащания – безплатна доставка на жито, разпределяне на обществена земя сред бедни и безимотни граждани, включване на лишените от земя в армията, където получават заплата.

До управлението на *Антоний Пий* (II век) не се предприемат никакви инициативи за подобряване живота на многобройните римски роби. Антоний Пий е известен като мъдър държавник, добър стратег и отличен администратор. Предвид многото личностни качества, които притежава, името „Пий“ („благочестив“) му се дава впоследствие. При неговото управление, освен че се подобрява живота на многобройните роби, немалка част от тях получават и статут на свободни граждани. Пий повишава материалното положение на бедните си граждани като разширява системата от държавни помощи. Стига дотам, че дори дарява личното си богатство за благоустройството на градовете и провинциите на Империята.

За разлика от древногръцките работодатели, които не поемат никакъв ангажимент към работниците си, *голяма част от работодателите в Древен Рим лекуват своите работници при болест или злополука* (макар и бегли, това са наченки на социално осигуряване).

Друга инициатива, която може да се приеме като основа на днешното социално осигуряване, е създаването на *първите доброволни сдружения – т. нар. каси*. Касите поемат задължения да заплащат средствата при погребения, подпомагат периодично останалите близки и сираци и защитават своите членове при болест и злополука.

Вторият етап в развитието на социалната работа, който започва с настъпването на първото хилядолетие и продължава до Ранното Средновековие, се нарича „Агапе етап“ – етап на милосърдие и християнска любов към ближния.

При разделението на труда и оформянето на социалните класи се появява и благотворителността. Възниква нуждата от „социална“ помощ. На помощ на семейството и рода се притичва *църквата*.

Понятията, които се налагат по време на Християнството са:

- „*милостиня*“;
- „*caritas*“ (голяма любов и уважение).

Извършването на облагодетелстващи другите действия се превръща в централна добродетел. Подпомагат се: хора, които нямат средства за храна и дрехи; немощни старци; бременни и родилки; хора, загубили родители и съпрузи; болни от проказа (грижите за тях са приоритет).

С обособяването на първите християнски общини *грижата става обща*.

Различават се два вида помощ:

- *благодеение* – духовна помощ (отъждествява с „домашната“ грижа за бедни);
- *подавание* – даване на пари от страна на имащите членове на общината на нуждаещите се.

Първите опити за ведомствено организиране на грижите за бедни се осъществяват в рамките на регламентирането на църковната служба [1].

Поставя се основата на:

- *дяконството* – дяконът е помощник на епископа, болногледач;
- *епископията* – епископът поема грижите за бедни.

Епископът се задължава като баща да се грижи за нуждаещите се, да завещае цялото си имущество на тях, както и всеки неделен ден от седмицата да приканва имащите енорияшите към извършване на дарения.

Дяконът отговаря за общинската каса и за изработването на т. нар. *матрикели* (списъци) на бедните, в които се описват:

- име;
- възраст;
- положение;

- предишно жизнено ниво;
- причини за бедността;
- вид на помощта;
- обхват на помощта.

Матрикулите се ползват от управителя на християнската община, за да се установи състоянието на бедност и да се набележат конкретни мероприятия за подпомагане на нуждаещите се лица на територията на общината.

Дяконството се приема като предшественик на професионалната социална работа, а матрикулите по предназначение и съдържание приличат на днешната документация на социалните работници от дирекции „Социално подпомагане”.

През IV век настава повсеместна бедност и нищета и църквата среща затруднения при задоволяване на потребностите на всички нуждаещи се. Индивидуалният начин на подпомагане отстъпва на концентрирането на християнските помощи т.е. създават се **първите социални институции**.

Първото социално заведение, което е и първата болница в човешката история, се нарича „*xenodochium*” и се изгражда през 369г. от епископ Basilus в Цезаря. Състои се от отделни къщи, в които се настаняват поотделно вдовици, стари хора, инвалиди, пилигрими, болни и чумави. За всички тях се грижи лекарски персонал, който е настанен в лечебница. В рамките на *xenodochium*-а съществуват и жилища за санитарите, както и работилници за приютените здрави лица, в трудоспособна възраст. В отделна къща се разполага администрацията на заведението.

След *xenodochium*-а се създават и:

- болници;
- приюти;
- домове за сираци;
- кухни за бедни.

Още в началото на **Средновековието** настъпват две съществени промени:

1. матрикулите губят практическото си значение;
2. *xenodochium*”а се заменя с „*hospitale*” (приют) – основното социално заведение на Средновековието.

Особено място в социално-икономическите отношения през този период заема **бедността** като социална реалност.

Господството на аграрните икономически отношения предполага формирането на една огромна социална група, тази на *селяните*, които поемат по пътя на крепостничеството и стават напълно зависими от своя господар.

Около VI век грижите за нуждаещите се стават приоритет на болниците и **манастирските стационари**. Към манастирите се създават болници, а извън тях – приюти или амбулатории за медицинска помощ. С вниманието им се ползват скитници, бедни, болни, гости на манастира, на които се предоставят безплатна храна, лекарства и дрехи.

Милостинята през Средновековието се възприема като покаяние и начин за равномерно разпределение на материалните блага сред хората. Разпределянето на милостинята става по два начина – имащите директно дават на нямащите или средствата се разпределят от църквата и манастирите.

В края на периода настъпват съществени изменения в социалната обстановка:

- манастирите загубват своята притегателна сила;
- инициативите по подпомагане на бедните се концентрират в градската управа;
- църквата дели ролята си на единствен благотворител със светската власт и катедралните настоятелства;
- в социалната структура на градското общество, от една страна, застават занаятчиите и търговците, а от друга – т. нар. градска беднота;
- бедните разчитат най-вече на просията;
- създават се и съсловно затворени съюзи, търговски гилдии, еснафски сдружения и различни братства, членовете на които плащат вноски в *съюзни каси*;

- оформя се прослойката на „**наемните работници**” (домашни прислужници, помощен персонал, хамали, ратаи и др.), трудът на които е нерегламентиран;
- обект на помощ са само старите хора, болните, скитниците и изоставените деца.

В най-привилегировано положение се намират **просяците**, тъй като те се ползват с регламентирано право на милостиня. *Просията* се явява типично за Средновековието явление, тъй като даването на милостиня се счита за една от основните форми за подпомагане на нуждаещите се. С правото на просене обаче често се спекулира. Освен това, голямата конкуренция между местните „истински” просяци и прииждащите измамници такива, създава социално напрежение. В опит да осигурят защита на собствените просяци, градските власти издават градски правилници за просия, първите от които се създават през втората половина на XIV век във всички напреднали европейски общества. Те регламентират:

- трудова повинност за „собствените” трудоспособни бедни;
- телесни наказания и екстрадиране на „чуждите” просяци.

По време на **Възраждането** предлагането на работна сила е високо, а заплащането на труда – ниско. Докато в града процъфтяват занаятите и търговията, то живеещите в селата се борят с нищетата, глада и епидемиите.

В средата на XVIв. се поставят основите на законодателната практика като важен принос за това имат:

- забраната на просията като средство за препитаване;
- трудовата повинност, задължителна за всички здрави, бедни лица в трудоспособна възраст;
- трудовите домове за бедни, деца и стари хора;
- превантивната дейност за преодоляване на бедността чрез ограмотяване и формиране на трудови професионални умения в трудово-възпитателни домове [2].

В периода XVI–XVIII век проблемът с намиране на работа на бедните става основен, което води до възникването на т. нар. Poor Law. Формира се третият етап в развитието на социалната работа, наречен „Етап на правата на човека” [5].

През XVII–XVIII век:

- трудът и дисциплината се явяват основни средства за излизане от ситуация на бедност;
- създават се *държави от „модерен” тип* (парламентарни държави с граждански общества) в Европа;
- настъпват промени в социалните законодателства на модерните държави;
- грижата за бедните се прехвърля на общините;
- процесът за подпомагане е индивидуализиран и съобразен с потребностите;
- благотворителността става приоритет на държавата и църквата волю-неволю окончателно отстъпва от позициите си на единствен благодетел;
- пътят на държавата е от политика за бедността към социална политика.

Периодът XIX–XX век се определя като Научен етап в развитието на социалната работа – етап на професионализиране и институционализиране на социалната работа.

Научният етап се характеризира с:

- промени в социалната сфера, породени от проблеми в производството и регламентирането на труда;
- солидарността е водещ принцип, а застраховането е в основата на сигурността.

През XIX век *държавата* има водеща роля в предоставянето на социални помощи. Тя прехвърля отговорността на общините и подпомагането на лицата в социален и/или здравен риск става прерогатив на **общините**. Те получават съдействие от църквата и частни лица.

Към общините функционират приюти, болници и специализирани заведения, които очертават и основните социални направления през този период:

- здравеопазване;
- грижи за деца;
- подкрепа на сираци;
- съдействие на стари хора.

В средата на XIX век се появява и т.нар. „**социален въпрос**”, с решаването на който се ангажират държавата, църквата и различни сдружения и съюзи. За първи път се използва терминът „социален” като той се съчетава със:

- *социални грижи* (social care);
- *социално подпомагане* (social relief);
- *социална политика* (social policy).

През XIX век държавата за първи път предприема действия за установяване на *социални условия за всички* като гарантира:

- безплатно образование за децата до 11 години;
- обществено здравеопазване;
- трудово законодателство относно собствениците на фабрики и мини;
- през 1847г. Швеция приема един от първите т. нар. *закони за бедните* като подобни закони се издават и в други европейски страни.
- намеса дори в семействата (например Законът за превенция на жестокостта и защита на детето от 1889г., който позволява децата да се отнемат от семействата при определени условия).
- Закона за забрана на детския труд за деца под 8 години, приет във Франция през 1841г.;
- Кралския указ за ограничаване работното време на децата в Германия от 1839г.;
- Закона за ограничаване труда на децата в Австрия от 1859г.;
- Правилата за трудова защита, приети през 1874г. в Швейцария;
- Социалния закон за защита на миньорите във Великобритания от 1842г. и пр.
- закони, свързани с предлагането на по-евтини стоки и даването на кредити при облекчени условия за членове на десетки потребителски кооперации и производителни сдружения през XIX век.

През 20-те години на XX век се налага понятието „*welfare*”, което означава благоденствие, благосъстояние, реализирането на които трябва да се осъществи от държавата т.е. държавата започва да се грижи за своите граждани.

Основите на „*държавата на благоденствието*” („welfare state”) се полагат в Германия през 1883г. чрез приемането на *първите закони за социално осигуряване* (social security):

1. Осигуряване при болест (1883г.) – въвежда се принуда в застраховането.
2. Осигуряване при злополука (1884г.) – създават се осигурителни каси, където работодателят участва с определен процент, а през 1933г. за пострадалите се създават възможности и за преквалификация;
3. Осигуряване при инвалидност и старост (1889) – въвежда се единна пенсия при инвалидност или старост.

Законите за защита на труда са свързани с:

- работническото коалиране и стачното право;
- закони за здравето и работоспособността на трудещите се;
- ограничаване на женския и детския труд;
- въвеждане на вътрешен правилник за правата и задълженията на работещите (първият е приет в Англия през 1875г.).

През XX век се поставя и началото на:

1. Осигуряването при смърт – въвежда се като обезщетение за първи път в Германия през 1909г.
2. Осигуряването при безработица (1920г.) – създават се специални бюра.

Периодът до 1945 година е белязан от:

- интернационализиране на труда;
- създаване на международни организации;
- наличие на здравни грижи, осигуровки при злополука и болест, пенсия за всички работещи;
- завършване на социалното законодателство.

След Втората световна война започва полувековното напрежение и противопоставяне между страните от *социалистическия блок* (т. нар. „Източен блок” – СССР и съюзниците му) и *капиталистическия блок* (т.нар. „Западен блок” – САЩ и съюзниците им). Това е т. нар.

„Студена война”, при която светът се разделя на два обществено-икономически и политически лагера. Започва заделянето на огромни средства за въоръжаване – създават се военно-политическите организации НАТО и Организация на Варшавския договор.

С разпадането на Съюза на съветските социалистически републики през 1991г. се слага край на Студената война.

Приоритет в социалната работа стават грижите за децата и младежта. Днес грижите за децата също са въздигнати до основни социални права в демократичните общества.

Всички развити държави продължаат да работят в насока усъвършенстване и модернизирание на системите за социално осигуряване, социално подпомагане и социални услуги.

Изплащат се обезщетения, които навсякъде са почти едни и същи, а именно:

- осигуряване за здраве;
- обезщетения за майчинство и бащинство;
- обезщетения за инвалидност
- пенсии и обезщетения за старост;
- обезщетения за преживели лица;
- обезщетения при трудови злополуки и професионални болести;
- семейни обезщетения;
- обезщетения за безработица;
- минимални средства;
- допълнителни обезщетения;
- дългосрочни грижи.

В сферата на *социалните услуги* от години съществува децентрализация. Тя е както финансова, така и свързана с прехвърлянето на отговорности в посока от централна към местна власт и от местна власт към независими доставчици. Във всички страни НПО са категорично установени като доставчици на социални услуги. Предоставянето на социални услуги се реализира чрез т. нар. смесен модел – държавните органи планират и финансират услугите, а предоставянето им се възлага на т. нар. независими доставчици. Развита е мрежа от доброволци към организациите.

Що се отнася до социалното подпомагане, в наши дни не се приема за правилно отпускането на готови парични средства, тъй като се счита, че това води до загуба на трудови навики. Тенденцията е за ограничаване на социалните помощи и пренасочване на средствата към социалните услуги, предлагани в общността, които са най-предпочитани от потребителите.

В духа на гореизложените мисли може да се обобщат:

1. В древността се реализира взаимопомощ в семейството и рода.
2. Освен държавата, „социална” дейност в древните общества развиват и различни граждански сдружения.
3. В древността се полагат основите на социалното осигуряване – възникват касите, а работодателите започват да лекуват работниците си при болест или злополука.
4. Преди понятието „социална работа” се налагат понятията „милостиня” и „caritas”.
5. Обособяването на епископията и дяконството се явяват първи опити за ведомствено организиране на грижите за бедни.
6. По време на християнството се появяват първите „социални” институции.
7. Грижите за бедни през периода на Ранното християнство не са централизирани.
8. Социалната защита по време на Християнството е насочена към селското население.
9. Основното социално явление на Средновековието е бедността.
10. Социалната защита на населението през Средновековието се осъществява от манастирите.
11. През XVI век се поставят основите на законодателната практика.
12. Грижите за бедните по време на Възраждането се поемат от общините като процесът на подпомагане е индивидуализиран и съобразен с потребностите.
13. Благотворителността през XVIII век става приоритет на държавата.
14. Политиката на държавата от политика за бедността започва да се превръща в социална политика.

15. В края на XIX век се приемат първите закони за социално осигуряване, с което се поставят основите на „държавата на благоденствието”.
16. В периода XIX–XX век се професионализира и институционализира социалната работа.
17. Модерната социална работа пренасочва средствата за социални помощи към социалните услуги, предлагани в общността.

Днес са налице съществени промени в схващането за същността на социалната работа. Помощта се разглежда не като директно решаване на социалните проблеми на индивидите, групите и общностите, а като съдействие за развитие на необходимите умения за самостоятелно справяне с житейските трудности чрез възстановяване или развиване на техните индивидуални и групови капацитети. Помагането вече е не въздействие и коригиращо влияние върху нуждаещия се, а партньорство, интеракция и сътрудничество между помагачия и клиента. В основата на това разбиране стои крилатата фраза „Помощ за самопомощ”. Тя е актуална както за социалното осигуряване, така и за социалното подпомагане и социалните услуги. Модерната социална работа цели установяване на силни общностни връзки, постигане на равенство на възможностите, осигуряване на определена социална защита и социална сигурност за всеки човек. Стремешът ѝ е да създаде необходимите условия и възможности на всеки индивид, за да може той да използва своите заложи за постигане на икономически и духовен комфорт, което да доведе и до кохезия на цялото общество.

References:

1. Chavdarova, A. Istoriya na sotsialnata rabota. S., 2003.
2. Danov, H, M. Manova-Yanakieva. Iskri ot drevnostta. S., 2015.
3. Dimova, D., I. Kusev. Sotsialna poitika i sotsialni deinosti (Social policy and social activities). Trakiya – M, S., 2003.
4. Kusev, I. Osnovi na sotsialnata rabota. S., 1998.
5. Sotirova, V. Osnovi na sotsialnata rabota. B., 2011.
6. Tododrova, E. Realnata pomosht: Profesionalno institutsionalizirane i prakticheski aspekti na sotsianata rabota. S., 1999.
7. Toflar, A. Prognozi i predpostavki (Forecasts and prerequisites). S. 1992.
8. G. Esping-Andersen. The Three Words of Welfare Capitalism. Cambridge, 2004.
9. Paym, M. Modern Social Work Theory. P. M., 2005.